

PANORAMIC ROMÂNESC

Restaurarea unei profesii

*O nouă școală redă suflul
vechilor orgi transilvane*

PANORAMIC ROMÂNESC

TEXT: DOMNICA MACRI

FOTO: GEORGE DUMITRIU

De la obiectul portabil la colosul american cu 33 de mii de tuburi, din Atlantic City, orgile au tulburat mereu prin sunetul lor vibrant. Regina instrumentelor, potrivit lui Mozart, sau instrument mistic – indenzirabil, după opinia comuniștilor –, această colecție de tuburi sonore este întotdeauna un unicat. Arta construirii unei asemenea mașinării de precizie se deprinde de-a lungul unei vieți. Acum, și România – gazda unei colecții de orgi vechi încă nepuse în valoare – poate forma profesioniști în domeniu, la școala deschisă de o fundație elvețiană la Hărman, lângă Brașov.

Partea întâi: Allegro ma non troppo

O femeie cu alură sportivă mă întâmpină în gara din Brașov. Se numește Barbara Dutli și e constructor de orgi, iar acum e foarte grăbită. Instrumentul pe care îl restaurează urmează să fie inaugurat peste o săptămână și mai are multe de făcut. Nici nu știu când ajungem la Hălchiu (Heldsdorf, cum o numeau sașii care au întemeiat localitatea), trecem pe sub portalul de la 1280 al Bisericii Evanghelice, urcăm în balconul transformat în șantier, apoi pe o scelă și, înainte să mă dezmeticesc, mă aflu în măruntaiele orgii. O lume cu totul nebănuită mi se dezvăluie, pe de o parte, explicându-mi cum se naște acea mare de sunete incomparabile din muzica de orgă și, pe de altă parte, declanșând o avalanșă de întrebări. „Anul acesta, orga împlinește 200 de ani și totuși peste 80% dintre tuburi sunt cele originale. E un procent foarte bun” – îmi spune Barbara. Înțeleg de la această elvețiancă strămutată în România de dragul orgilor că restaurarea unui instrument istoric e chiar mai complicată decât construcția unuia nou și cere o uriașă muncă de documentare. „Uneori, te duci să vezi alte orgi lucrate de același meșter, ca să înțelegi sistemul lui. Fiecare are o «marcă» proprie, un fel de semnătură” – spune Barbara.

În jurul meu, meșteri și ucenici se împart între bancul de tâmplărie, bufetul orgii și claviatură, unde se fac primele teste de sunet. Lucrează repede, dar fără grabă, pentru că detaliile și milimetrul contează. Nu toate cele 909 tuburi au fost montate: cele de lemn, unele mici cât niște penare, altele groase cât niște hornuri și lungi de aproape patru metri, stau culcate pe bănci sau sprijinite de balustradă. Mă aplec și suflu din răspuțeri în muștiucul unui astfel de „dulap” – și sunt surprinsă cât de muzical e sunetul, ca de corn pierdut undeva printre dealuri. Tuburile de metal stau în stative, ca niște eprubete sonore: „Cele noi trebuie să sune exact ca tuburile originale, iar asta este partea cea mai grea” – spune Ferdinand Stemmer, un maestru constructor de orgi sosit din Elveția pentru „a da voce” instrumentului. Ca să fii un bun „intonator”, trebuie să fii tâmplar de precizie, puțin fizician și un fin muzician, pentru că diferența de calitate a sunetului poate fi uriașă – ca dintre o sticlă de bere ori un fluier de trestie și un flaut de abanos. La tuburile metalice, timbrul e influențat de material, un aliaj de cositor și plumb. Aflu că el nu se produce

Barbara Dutli privește din bufetul orgii pe care o restaurează (paginile precedente). Construită în 1807 de meșterul rășnovean Johann Thoiss, pentru biserica din Hălchiu (sus), orga a suferit mai multe transformări și dislocări înainte de a fi adusă de o echipă elvețiană la forma originală și inaugurată printr-o ceremonie specială pe 26 mai 2007 (dreapta).

PANORAMIC ROMÂNESC

De la butoanele din dreapta și din stânga organistului Steffen Markus Schlandt, care aici cântă la concertul de inaugurare a orgii, sunt acționate cele 18 registre – sus cele de manual și jos cele de pedal – fiecare cu altă sonoritate.

prin laminare, ci trebuie turnat în plăci, care apoi se subțiază prin așchiere, ajungând să aibă între 3 și 0,3 mm grosime. La tuburile de lemn, etanșitatea e cea care contează. Ea se obține folosind piele de oaie și clei de oaie. Văd cum tuburile se înfig unul câte unul într-o cutie plată, etanșă, la care trebuie să adere fest și în care aerul circulă prin labirinturi complicate. Un sistem amețitor de pârgii leagă claviatura și pedalierul de supapele acestei cutii: fiecare clapă deschide supapa unei anumite note. Ferdinand, care la 59 de ani are deja decenii de experiență în construcția de orgi în toată Europa, îmi arată cum se folosesc registrele: trage de butoane aflate în dreapta și în stânga, care deschid, tot prin intermediul unor pârgii, diversele seturi de tuburi de același timbru. În chip magic, orga devine flaut, apoi trompetă, apoi ceva care, pentru urechea mea neexersată, pare buciuum..., apoi o întreagă orchestră.

Apoi mai sunt foalele: acționate mecanic, de pedale masive, sau electric, de motoare silențioase, special calibrate, ele trebuie să asigure suflul la o presiune constantă – aici, 65 mm coloană de apă. La Biserica Neagră, orga are nevoie de nouă burdufuri, la Hălchiu este suficient unul. Deși acum orgile au sisteme de aer acționate electric, organiştiil il preferă pe cel mecanic, pentru că el dă instrumentului o respirație care e esențială pentru sunet. „La repetiții cântam cu motorul electric, dar la concerte îmi plăcea să am pe cineva care să dea la foale, ca să simt acea răsufare a orgii” – își amintește Dan Racoveanu, un organist pasionat.

„Școala elvețiană vine cu o tradiție de calitate și seriozitate extraordinare.” – Dan Racoveanu, organist

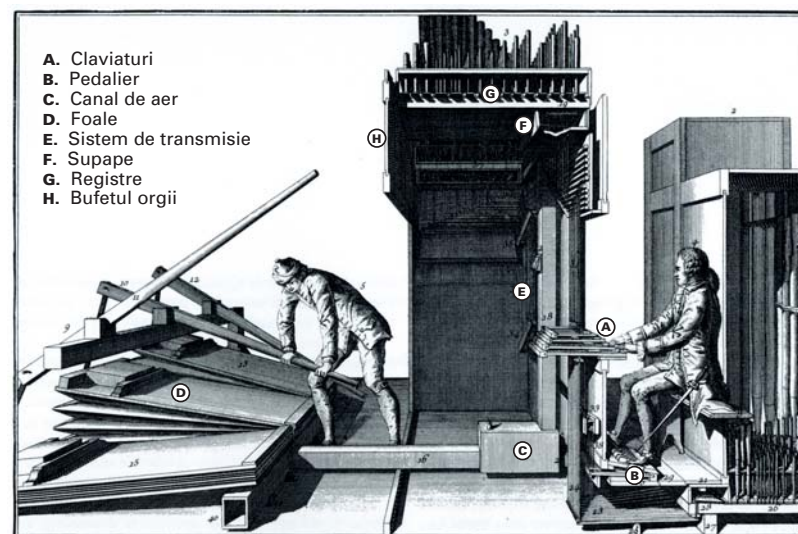

Cu precizie de ceasornicar, elvețianca Barbara Dutli conectează claviatura la sistemul de transmisie, compus din patru serii consecutive de pârgii.

Partea a doua: Andante sostenuto

Ferdinand Stemmer se așază pe o bancă din curtea căminului din Hărman, unde locuiesc elevii lui și ai Barbarei, viitori tâmplari sau constructori și restauratori de orgi. Tocmai a condus un grup de turiști americani prin atelierul unde iau chip instrumentele sale și i-a rugat să susțină cu donații fundația pe care o conduce. Toată aparatura – zeci de mii de euro în mașini moderne de tâmplărie – a fost cumpărată din donații. „Transilvania e un muzeu viu al orgilor” – îmi spune el și, ca de fiecare dată când vorbește despre orgi, chipul i se luminează și un zâmbet îi înflorește în jurul ochilor. Doar în Ostfriesland, o zonă preponderent agrară și mai puțin dezvoltată, din nordul Germaniei, mai există atâtea instrumente păstrate în forma lor originală. Stemmer spune că sărăcia, 50 de ani de comunism și dezinteres – dacă nu interdicție – față de religie și obiceiul ca bisericile să nu fie încălzite în timpul iernii (căldura usucă, iar lemnul orgilor are nevoie de o umiditate de 60% pentru a se conserva) au fost factori care au concurat la conservarea instrumentelor.

PANORAMIC ROMÂNESC

Înarmat cu unelte specifice, Ferdinand Stemmer (stânga) demonstrează cum se acordează tuburile orgii: cele metalice sunt ușor închise sau desfăcute la capăt, iar celor din lemn li se modifică poziția capacelor. Detaliile instrumentului sunt atât de precise în gravurile lui Dom Bédos de Celles din tratatul *L'art du facteur d'orgues* (deasupra), 1766, încât experții spun că pot servi drept manual.

„Este enorm de important să existe și aici restauratori de clasă – spune Dan Racoveanu, care predă orga la Universitatea Națională de Muzică din București. Refacerea instrumentului în forma inițială, cu sonoritatea originală, cere o înaltă specializare și o vastă cultură. Practic, orgile sunt singurii martori vii ai unor epoci trecute, în condițiile în care muzica veche nu a lăsat în urmă înregistrări, ci doar note pe hârtie.”

„În România ar putea exista cam 1.500 de orgi vechi” – spune Hermann Binder, el însuși restaurator. Fizician de profesie, Binder a făcut, după facultate, și o școală profesională în Germania, pentru a se specializa în orgi, și a lucrat pentru Biserica Evanghelică, la Sibiu, până în 1995, când și-a deschis propriul atelier. „Dacă aş judeca numai după piață, n-aş fi ales meseria asta – spune Binder –, dar mai există și alte motivații, de suflet.”

În alte țări, întreținute cu grijă de comunități prospere, orgile au fost treptat înlocuite piesă cu piesă, dacă nu cumva adaptate la noile curente muzicale: clasic, romantic sau modern. Aici însă o orgă monumentală precum cea a Bisericii Negre a avut doar nouă tuburi din 4.000 care nu erau originale.

Acest patrimoniu neglijat l-a făcut pe Stemmer să-și mobilizeze comunitatea din Elveția și să adune fonduri, creând în 1999 Fundația Elvețiană pentru Orgile din România (SSOR). „Aici, casele își tot schimbă înfățișarea – spune elvețianul, care a ținut ca atelierul său din Hărman să respecte arhitectura tradițională săsească. Nu vreau însă termopane și la orgi.”

PANORAMIC ROMÂNESC

Partea a treia: Allegro con brio

Inventate cu mai bine de două veacuri înainte de Hristos, protoorgile, numite *hydraulos*, erau printre cele mai complexe instrumente ale lumii antice. Ele revin în Europa, via Bizanț, după anul 800, și cunosc apogeul în Renaștere și baroc, apoi o transformare drastică la finele secolului al XIX-lea, odată cu introducerea sistemului pneumatic și apoi electric. În Transilvania, unde prima mențiune a unei orgi se face într-un document de secol XIV iar primul constructor autohton e pomenit în 1367, momentul de vârf al dezvoltării este după anul 1800.

Ferdinand și Barbara nu sunt singurii care au descoperit valoarea și potențialul orgilor românești. Un grup de experți, coordonat de profesorul Felician Roșca, de la Timișoara, a început o cercetare multidisciplinară care se va finaliza cu un mult așteptat Repertoriu al orgilor din România, ajuns acum la fișa cu numărul 600.

Hermann Binder și aspiranții la meserie sau foștii lui ucenici fac periodic călătorii de documentare, ca să descopere alte școli de construcție decât cea germană, care domină în Transilvania. După 1990, mai mulți tineri au plecat să învețe construcția de orgi la diverse școli europene, iar în țară au apărut în jur de zece firme specializate. Nu exista însă un centru de formare profesională, iar meseria nici nu era recunoscută oficial, așa că SSOR a creat o școală ca să califice tinerii din țară. „Am reușit să acredităm ocupația, care e acum în nomenclatorul oficial, să aprobăm o programă la Ministerul Învățământului și să creăm o grupă de construcție de orgi, cu patru locuri pe an” – povestește, într-o română fluentă, Barbara Dutli, suflatul școlii din Hărman. La atelier, cei zece studenți înscriși până acum vin de patru ori pe săptămână, iar în rest au cursuri teoretice la Facultatea de Industrie a Lemnului, a Universității din Brașov. Casa și masa sunt asigurate gratuit de fundație, astfel încât și cei mai săraci au acces.

„E o treabă spinoasă să formezi un tânăr. El trebuie să vină spre această profesie din inițiativă proprie. Și apoi, e o meserie cu formare permanentă – ucenicești și înveți toată viața” – spune Binder, el însuși profesor de cultură a orgii și stilistică la școala din Hărman.

Revin la Hălchiu în ziua inaugurării, în ajun de Rusalii. Între o slujbă religioasă și un concert, privesc la un tânăr sas cu cercei în ureche și șorț brodat, care aduce în sala de festivități un castron cu supă aburindă, în timp ce o fanfară intonează arii din Verdi, iar unii meseni chiar se prind la dans. Cu toate că în sat au rămas mai puțin de 100 de sași și o singură familie s-a întors din exil, hălchienenii ajunși în Germania nu uită de unde au plecat, iar restaurarea a fost posibilă doar cu contribuția lor. „Procesul de dizolvare a tradiției religioase din jurul orgii e ireversibil – crede Christian Plajer, preotul de la Biserica Neagră, din Brașov, care a învățat să cânte la orgă chiar la acest instrument. Rămâne de văzut dacă ea poate fi recuperată laic și dacă va reuși să adune în jurul ei o masă critică.” După părerea Barbarei Dutli, formarea de constructori de orgi, dar și crearea unei comunități în jurul instrumentului (preoți, muzicieni, public) va duce, în timp, la întărirea clasei mijlocii în sate.

Mai târziu, peste o mică „secțiune” din această comunitate orga își etalează, în lumina filtrată din biserică, toată forța sonorității ei de baroc întârziat, cu buchetul a două secole bătute pe muchie. □

Orga din Hălchiu, care acum acompaniază un imn cântat de cor, este al șaselea instrument istoric restaurat de fundația din Hărman. Alte două, dintre care prima orgă nouă construită în România după război, se află în lucru.

Orgi din România

Cea mai veche: Rupea – probabil înainte de 1665

Cea mai veche în stare de funcționare: Păuciușoara – 1693

Cea mai mare: Sala Radiodifuziunii – 1960 (7.200 de tuburi, 94 de registre, construită în Cehoslovacia)

Cea mai bună structură acustică: Biserica Neagră, din Brașov

Cele mai multe în aceeași locație: Biserica Evanghelică din Sibiu – 4 orgi